
ZGODOVINSKI IN TIPOLOŠKI PREGLED ULIČNE POEZIJE

Pradomovina rap glasbe je v Afriki, kjer so ritmi, podobni ritmom rapa, obstajali znotraj ljudske glasbe posameznih plemen. Šele v drugi polovici 20. stoletja se je na ameriških ulicah oblikovala ta zanimiva oblika besedno-glasovno-glasbene umetnosti, ki se jo je skozi čas oprijel termin *street poetry* oziroma *ulična poezija*. Tako kot vse drugo je tudi ulična poezija prišla k nam z nekajletno zamudo. Prelomna so bila devetdeseta leta prejšnjega stoletja, ko je prišlo do pomembnih dogodkov tako v ameriški kot tudi v slovenski ulični poeziji. Milenij je prinesel nove izrazne možnosti, hkrati pa se je v času po prelomu tisočletja povečala produkcija rap glasbe. Po dvajsetih letih, kolikor jih je minilo od izida kulturnega albuma Ali-Ena *Leva scena*, smo se znašli na točki, ko je potrebno ulično poezijo sistematično opredeliti in jo vključiti v sistem literarne vede. Pričujoči članek predstavlja uvod v klasifikacijo ulične poezije.

Ključne besede: ulična poezija, rap, hip-hop, literarna veda, zgodovina, tipologija

Izvor rap glasbe

Rap kot subkulturo uvrščamo v kulturo hip-hopa. Če želimo govoriti o izvoru rapa, moramo pregledati razvoj hip-hopa. Izvor termina *hip-hop* ostaja nejasen, ker tudi etimološki slovarji ne nudijo prave razlage. Izraz, ki naj bi označeval novonastalo kulturo, se je v Ameriki pojavil v začetku 70. let in je povezan z ustvarjanjem DJ Koola Herca in Afrike Bambaatae. Uradni datum nastanka hip-hopa naj bi bil 11. 11. 1973, ko je Afrika Bambaataa ustanovil skupino Zulu Nation. Pod njenim vodstvom so se ulične tolpe preoblikovale v ekipe, ki so za medsebojno obračunavanje namesto hladnega orožja uporabljale glasbo, ples ali besedila. Hip-hop je postal simbol temnopoltih, simbol njihovega nestrinjanja z oblastjo, zakoni, politiko itd. Postal je kritika slabih družbenih položajev in življenja v getih. Eden

izmed štirih glavnih elementov hip-hopa je MC-ing, ki ima svoj prazvor v Afriki, medtem ko kasnejši vplivi prihajajo z Jamajke in Karibov. Rap ima izvor v afriških *griotih*,¹ ki so kot pripovedovalci zgodb in poznavalci zgodovine označeni kot prvi raperji.² Njihovo poznavanje zgodovine se je pogosto manifestiralo v recitacijah hvalnic, v katerih so hvalili veličino in zgodovino kraljev, kraljic, voditeljev in celo navadnih ljudi. Temnopolti sužnji so v Ameriki hitro razvili sistem metafor, s katerimi so poimenovali sebe in svojega belopoltega gospodarja. Pripovedovali so zdravice in napitnice s humorno vsebino, v ljudskem jeziku, s prepoznavnimi liki in jasnim pomenom, saj so računali, da jih bodo rojaki slišali. Vpliv njihove folklore se da v hip-hopu opaziti še danes. Rap je nadgradnja tega zgodnjega dogajanja med temnopoltim prebivalstvom. Leta 1940 so se temnopolti DJ-ji sklicevali na svoje korenine, ko so na ameriških radijskih valovih preizkušali ritmično govorjenje v slengu in brusili večšine prastare tradicije pripovedovanja zgodb. V tem pogledu predstavljajo predstopnjo sodobnih MC-jev. Pomemben je bil DJ Douglas Henderson - Jocko, ki je imel v tistem času v New Yorku radijsko oddajo *Ace of Rockets*. Ta je močno vplivala na razvoj hip-hopa, saj jo je ob obisku Amerike slišal jamajški producent Clement Dodd - Coxson in ob vrnitvi domov rimanje v eter³ prinesel na Jamajko, kjer se je oblikoval nov zvok. Sredi 60. let je od tam v Ameriko emigriral DJ Kool Herc in to »novo« kulturo predstavil prebivalcem Bronx. Na t. i. blokovski⁴ zabavah je na gramofonih vrtel glasbo in pri tem v ritmu spregovoril besedo ali dve. Sčasoma je bilo govora vedno več in DJ nikakor ni mogel več sam opraviti vsega dela. Ob njem se je pojavil MC.⁵ Hip-hop se je s pomočjo drugega elementa (break dancinga) hitro razširil iz Bronx. v Brooklyn, na Manhattan in v Queens. Kmalu je učenc Grandmastra Flasha iznašel tehniko *scratchanja*. Skupaj s *semplanjem*⁶ predstavljata t. i. staro šolo rapa. V tem času so na rap glasbo vplivali tudi drugi glasbeni žanri (funk, soul, jazz, gospel in blues). Leta 1979 je skupina Sugar Hill Gang posnela komad *Rapper's Delight*. Ta je bil ključnega pomena za prenos hip-hop kulture z regionalne na mednarodno raven. Leta 1986 pa je skupina Run DMC posnela album *Raising Hell*, ki predstavlja prelomnico v zgodovini rap glasbe, saj je projekt doživel tako visoko prodajo, da si je prislužil multiplatinasto nagrado. Po tem si je skupina lahko privoščila debele zlate verižice in drage športne copate, s čimer je

¹ *Griot* je pripadnik zahodnoafriškega družbenega razreda, ki preko ustnega izročila ohranja zgodovino plemena in s pomočjo zgodb, pesmi, plesov itd. zabava ostale pripadnike skupnosti.

² Moje mnenje je, da bi morda lahko iskali izvore rapa celo v kulturnem prostoru starega Orienta, npr. delovne pesmi, ali pa morda v stari Grčiji pri Homerju, avtorju epov *Iliade* in *Odiseje*, pisanih v heksametru, ki velja za enega najbolj pripovednih ritmov.

³ Angl. *on-air rhyming*.

⁴ Ker so okolje ulične poezije blokovska naselja, uporabljam izraz *blokofske zabave*. Besedno zvezo je v slovenski prostor prenesel Rok Terkaj - Trkaj s t. i. blokpartiji (*Blok Party*), ki se že štiri leta zapovrstjo odvijajo med bloki v ljubljanskem Savskem naselju.

⁵ Izraz MC (angl. *Master of ceremonies*) je etimološko vezan na Katoliško cerkev, in sicer poimenuje uradnika papeške hiše, ki pomaga papežu pri opravljanju ceremonialnih zadev. V poznih 70. letih se izraz MC pojavi v hip-hopu kot alternativa raperju, vendar je njun pomen danes različen. MC je raper, ki poskrbi, da publika uživa v njegovem nastopu, medtem ko raper ni *entertainer* (zabavljavec), temveč zgolj retorik.

⁶ *Sample* je uporabljeni odsek druge skladbe. *Sampling* pomeni ustvarjanje *samplev*. Zaradi te tehnike pogosto prihaja do tožb glasbenikov.

ustvarila most med tedanjim *underground*⁷ in prihajajočim *mainstream* rapom. Ta je počasi postajal pomembna glasbena zvrst, s katero so si založbe izboljšale finančni status, saj je bila proizvodnja poceni, izdelki pa dragi, tako da je postala prodaja te vrste glasbe posel stoletja. Ko se je v igro vmešal denar, so se začeli podirati tudi prvotni temelji, ki jih je postavil Afrika Bambaataa. Med raperji so vedno potekali spori, ki so jih nadaljevali in poglobljali s t. i. *dissi*.⁸ V 90. letih je iz prvotnih *dissov* nastal *beef*⁹ med nekdanj dobrima prijateljema Tupacom Amarujem Shakurjem in Christopherjem Georgeem Latorom Wallaceom aka¹⁰ Biggijem. Tako je prišlo do »vojne« med zahodno in vzhodno obalo. Mediji in založbi so njun spor še spodbujali in 13. septembra 1996 je bil v strelskem obračunu Tupac ubit. Tudi tedaj so v ospredje stopili mediji, ki so za njegovo smrt obdolžili Biggija. Posledica tega je bila še ena smrtna žrtev. 9. marca 1997 je umrl tudi Christopher Wallace. Čeprav je rap glasba temnopoltih, je leta 1999 z albumom *The Slim Shady LP* v glasbeno industrijo vstopil belopoltni raper Marshall Bruce Mathers III aka Eminem.¹¹ Danes je rap znan po vsem svetu, njegov prvotni pomen pa zakrivajo elementi komercializacije, tj. plehka besedila, dragi avtomobili, *bling bling*,¹² pomanjkljivo oblečene ženske itd.

Pomen rap glasbe

Veliko mladih, predvsem tistih, ki prisegajo na »glasbo z dušo«, se odloča za *underground* kariero bodisi zato, ker nimajo denarja, bodisi zato, ker prisegajo na pristni izraz neavtotuniziranega¹³ zvoka. Marsikdo misli, da rap izvajalca določata zgolj ritem in govorjena beseda, ampak še zdaleč ni tako. Poleg teh dveh, sicer najosnovnejših in najpomembnejših elementov so pomembni še drugi, in sicer frizura,¹⁴ stil oblačenja,¹⁵ kretnje,¹⁶ hoja, ki je posledica pretirano širokih hlač,

⁷ *Underground* pomeni podzemlje in označuje pripadnike družbenega dna, obrobno živeče skupnosti in glasbo, ki za svoj nastanek ne uporablja kvalitetne studijske opreme, zato je njen zvok surov in grob, obdan s šumi in prasketanjem, vokal je pogosto slabo razumljiv, saj posnetek ni vrhunsko obdelan (manjkata kvalitetna *mix* in *mastering*).

⁸ *Diss* je komad, katerega namen je nasprotnika čim bolj prizadeti.

⁹ *Beef* je spor, ki preraste mejo dveh in preide na skupino ljudi, ki se vanj vključijo.

¹⁰ *Aka* (tudi *a.k.a.*) je kratica za angleško besedno zvezo *also known as* (slov. *znan tudi kot*). Kratica napove psevdonom, vzdevek, pisateljsko ime itd. Večkrat lahko v istem pomenu zasledimo tudi kratico *alias*.

¹¹ Prevedeno, povzeto in preoblikovano po Bynoe 2006.

¹² *Bling bling* je slengizem, ki označuje bleščeč nakit in druge modne dodatke, kot so zlati zobje, pozlačene prevleke za zobe, diamanti na mobilnih telefonih in prstanih ipd.

¹³ *Auto-Tune* je avdioprocessor, ki je danes namenjen predvsem popravljanju napačnih tonov vokalno-instrumentalnih posnetkov. V popularni glasbi so ga prvič uporabili leta 1998, in sicer kot efekt; programska oprema lahko popači zvok (kot npr. v skladbi *Believe* pevke Cher).

¹⁴ »Tradicionalna« raperska frizura je gola glava. Izvor sega v zapore, kjer so pazniki zapornike ob sprejemu obrili, da ne bi prišlo do epidemije uši.

¹⁵ Za pripadnike hip-hop kulture je značilen *baggie* stil oblačil. Ta element ima izvor v zaporih. Preden so zaporniki prišli v zapor, so imeli na sebi ista oblačila kot takrat, ko so zapor zapustili. Ko so v zaporu shujšali, so jim oblačila postala prevelika. Marsikateri raper nosi na glavi ali pa okoli vratu ruto. Ta navada izvira z Divjega zahoda, kjer so si roparji ovili ruto okrog ust in nosu, da jih ne bi prepoznali. Od tod je kasneje prešla k pouličnim tolпам, potem k raperjem.

¹⁶ Raperji med rapanjem premikajo roko. Z njo si dajejo ritem, ki je nemetričen v tradicionalnem pomenu metrike. Ritem, ki zaznamuje raperja, je zvočni (ne besedilni) metrum oziroma *flow*. Ročni gibi so identični gibom kitaristov, pevcev itd., ki si pri iskanju tempa pomagajo z ного ali s prsti na roki.

govorica, ki temelji na slengu, počasi pa prerašča v žargon in celo argo, obnašanje itd. Še vedno se pojavljajo razni stereotipi o tem, kdo je raper in kaj je rap. Zaradi videza ljudje hitro označijo raperje za kriminalce in odvisnike, čeprav vsi ne uživajo in preprodajajo drog, kradejo in kadijo trave.¹⁷ Glede rapa velja prepričanje, da je to najosnovnejša oblika glasbe in da lahko to počne vsak. Morda k takemu mnenju pripomore zaporedna ali ljudska rima, je pa vsekakor to zgolj stereotip.

Rap kot ulična poezija

Marsikdo je mnenja, da rapa ne moremo šteti k poeziji in da je poimenovanje *ulična poezija* napačno. Po eni strani je skepsa upravičena, saj če vzamemo Paternujevo (1977: 145) predstavo o t. i. visoki poeziji, rap resnično ne spada v ta okvir. Po drugi strani pa Boris A. Novak (1991: 88) omenja poseben tip poezije, imenovan protestna poezija: »Od nastanka prvih človeških skupnosti, odkar je človek iznašel različne načine organizacije družbe (državo in cerkev, policijo in vojsko itd.), se je razvnel spopad med posameznikom« in družbo. »Protestna poezija se je v 50-ih in 60-ih letih tega stoletja razmahnila v Ameriki, predvsem v povezavi z gibanjem beatnikov in hippyjev za človeške pravice ter zoper vojno v Vietnamu« (prav tam). V nadaljevanju navaja, da je »/t/ovrsten protest /.../ množično popularizirala rock glasba« (prav tam). Za primer navaja Boba Dylana. Iz te osnovne definicije protestne poezije izhaja tudi rap, ki se v Ameriki pojavi v 70. letih 20. stoletja, pri nas pa nekoliko kasneje, saj so v pozna 70. leta svoje nestrinjanje z oblastjo prinesli Pankrti z anarhistično obarvanim uporniškim punkom. Aleksander Bjelčevič v članku *Verz in kitica v popularni glasbi od srednjega veka do metala, punka in rapa* sicer zapiše, da t. i. slovenski jezni rock (punk in metal) nastane šele leta 1980, ko se je ekonomski položaj v državi zelo poslabšal, a Pankrti so svoj debitantski album *Lublana je bulana* izdali že dve leti prej. Drugi argument, da je uporaba besedne zveze *ulična poezija* upravičena, pa je literarnoteoretski. Čeprav je rap v letih razvoja oblikoval lastno avtonomno poetiko, ima določene stične točke s poetiko poezije, kot jo pozna večina pod tem izrazom. Poudariti moram, da so retorična sredstva v ulični poeziji večinoma enostavnejša, manj kompleksna kot v tradicionalni poeziji, hkrati pa se »/v/ nasprotju s tradicionalno poezijo, kjer smo, zlasti od obdobja avantgarde naprej, priča vrivanju neknjižnih zvrsti v knjižni jezik /.../, v ulični poeziji dogaja, da se knjižni jezik vriva v neknjižne zvrsti« (Kusterle 2012: 82). Zanimiva je tudi vrstna primerjava ulične s tradicionalno poezijo, kjer pri ulični poeziji zasledimo *diss* (prim. Židan: *Real KR (Kocka diss)*), pri tradicionalni poeziji pa satiro in epigram (prim. France Prešeren: *Apel podobo na ogled postavi*). V obeh primerih gre za t. i. besedno vojno, tj. »spopad z besedami, kjer avtor besedila skuša svojega 'nasprotnika' prizadeti. V tradicionalni poeziji se to dogaja s pretanjenim občutkom in pod krinko omike, v ulični poeziji pa se avtorji poslužujejo palete žaljivih, direktnih in včasih zelo osebnih misli, neredko podanih na vulgaren način«

¹⁷ Med raperji je razširjen stereotip, da ne moreš biti raper, če ne kadiš trave. *Pohanje* (sleng.) ali *bakanje* (sleng.) je pogoj za *biti in oziroma biti raper*.

(prav tam: 84). Kot lahko opazimo, sta si poetična sistema ulične in tradicionalne poezije zelo blizu, zato tudi sam termin *ulična poezija* strokovno ni sporen.

Zgodovinski pregled slovenske ulične poezije

Zgodovino slovenske ulične poezije lahko razdelimo na več obdobij, in sicer:

- uvajalno obdobje, ki se pojavi kot predobdobje,
- začetno obdobje,
- obdobje v razvoju,
- zlato obdobje,
- obdobje *mainstream* in *underground* ulične poezije ter
- obdobje pospešenega razvoja, ki traja še danes.

Pri nas so se prvi poskusi rapa pojavili že leta 1981, in sicer s kantavtorjem Janijem Kovačičem. V istem letu se je začel tudi t. i. ženski rap.¹⁸ Tomaž Domicelj je napisal besedilo in glasbo za popevko *Banane* Nece Falk. V sam začetek sodi tudi pevski duet Moulin Rouge, ki je predstavljal eurodance disco plesno glasbo, a že z nekaterimi prviniami ulične poezije. Iz tega lahko sklepamo, da se predobdobje v razvoju slovenske ulične poezije pojavi v glasbenih oblikah funka, diska, punka in popa. Resnejše začetke ulične poezije zasledimo leta 1988, ko je skupina KUD Koseski posnela studijski komad *Kekec rap*. S tem je novi glasbeni tip prišel iz Amerike v slovensko kulturno okolje. V letu 1989 je nastala skupina RC Rappers, ki je posnela *Mi pijemo pivo*. Ko se ji je pridružil Ali Džafić (Ali-En), je skupina spremenila ime v Heavy Les Wanted. Ob koncu 80. in v začetku 90. let je svoje prve posnetke ustvarjal tudi Klemen Klemen. Na domači kasetofon posnete komade je presnemaval na avdiokasete in jih delil prijateljem. Zanimiv za začetke ulične poezije pa je tudi Brane Zorman (MC Brane), ki se je med bivanjem v Londonu navdušil nad hip-hopom. Po vrnitvi v Ljubljano je sodeloval z gledališčem Glej in za predstavo *Hamlet Packard* ustvaril glasbo za komad *Hamlet Rap*. Besedilo je napisal Zdravko Duša, delo pa štejemo za prvi slovenski celoviti rap komad,¹⁹ ki so ga posneli tudi na CD. S poskusi rapanja se je ukvarjal tudi Jan Plestenjak (*Naj stvari so tri*, 1993, po študiju v Ameriki). Vidnejši uspeh glede prepoznavnosti pa sta v letu 1993 dosegla Matej Jovan in Jure Košir, ki je v tistem času blestel v alpskem smučanju. Nastopila sta pod imenom KoširRapTeam ter posnela komad in videospot *Včasih smučam hit, včasih pa počas*, ki sta se kmalu predvajala v vseh tedanjih domačih glasbenih oddajah. Leta 1994 je izšel prvi uradni album slovenske ulične poezije na CD-ju. Skupina KoširRapTeam je posnela album *Včasih smučam hit*, ki

¹⁸ Ženski rap se od moškega lahko razlikuje v motiviki, tematiki, zagotovo pa se razlikuje v *flowu*, stilu in nastopu. Marko Godnjavec - Jizah ženskega rapa v Sloveniji ne priznava, saj po njegovem mnenju nobena od žensk ni naredila pomembnega preboja in kot taka ne predstavlja posebnega pomena za slovensko rap sceno.

¹⁹ V rap glasbi se namesto izraza *pesem* uporablja pojem *komad*. Gre za pomenskorazločevalno lastnost, ki loči uglasbeno obliko od napisane oblike besedila.

se je zaradi medijske prepoznavnosti Jureta Koširja odlično prodajal. V istem letu se je na radijskih postajah pojavil Ali-En, sprva s komadom *Jan Plestenjak (diss)*. Ali-En je bil po mnenju M. Godnjavca »pravzaprav prvi glasbenik na Slovenskem, ki je zaklel, ko mu je to pač pasalo« (Godnjavec 2003). Dotlej je bil punk tisti, ki je izražal nezadovoljstvo, upor in protest, z Ali-Enom pa je to vlogo prevzela ulična poezija. Komad o Janu Plestenjaku je kmalu postal hit, temu pa je sledil še *Stremetzsky*. Najbolj je razburkal slovensko glasbeno sceno s komadom *Leva scena*, kjer je besedno obračunal s skoraj celotno takratno glasbeno srenjo. Konec leta 1994 je izdal tudi istoimenski album. Čeprav se je javnost zgražala nad njim, ali pa mogoče prav zaradi tega, je Ali-En s svojim neposrednim načinom izražanja pridobil veliko mladih poslušalcev. Takratni raperji so se združili v skupino Cankar team, katere člana sta bila Ali-En in Simon Stojko Falk, ki je postal pomembna oseba v življenju Klemena Klemena. V istem obdobju je ustvarjala tudi skupina Garbage enemy, ki je posnela komad *Ne me jebat*. Ko so zanj posneli videospot, je postal velik ulični hit. Čeprav so pripravljali gradivo za skupni album, ta zaradi razpada skupine ni nikoli izšel. V letu 1995 je skupina Heavy Les Wanted izdala svoj prvi in edini album, ki pa je ostal brez naslova. V 90. letih so se, poleg ljubljanske, pričele v rap sceno vključevati tudi druge slovenske regije. V Kranju sta se v tem času pojavila Boštjan Gorenc (Pižama) in Boštjan Tušek (BB). Leta 1994 sta se povezala v skupino Projekt dveh Boštjanov (P2B) in kmalu izdala *P2Bdemotejp*. V zgodnjih 90. letih je postala zelo dejavna velenjska skupina Bronxtarz, ki je v letu 2001 posnela komad *Kdo je kul*. V Mariboru se je istega leta pojavil duet Dandrough z albumom *Ko pride bog* (1996). Zaslovela sta s komadom *Dobrodošli v Maribor*. V začetku istega leta je na Gorenjskem izšel album skupine Pasji Kartel, *Pesjansa*. V skupini so sodelovali Jure Košir (Kruši), Matej Jovan (Matejo) in Janez Jovan, kot gosta pa sta se pojavljala Klemen Klemen (takrat še z umetniškim imenom Kl-in-bastard) in Pižama, ki sta v naslednjih dveh letih postala enakopravna člana zasedbe. Skupina je leta 1998 izdala album *Kartelova teorija*, na katerem se je kot gost pojavil Vlado Kreslin. Leta 1999 je Ali-En izdal svoj drugi album, *Smetana za frende*, kjer se je pokazal v povsem novi luči. V času med *Levo sceno* in najnovejšim albumom je Ali-En postal odvisen od prepovedanih drog, se zdravil in poročil. Zato so na albumu nekoliko zrelejša besedila. Za zlato obdobje ulične poezije štejemo čas med letoma 2000 in 2004, ko so se zanj začele zanimati tudi uveljavljene založbe. Še naprej je ustvarjal Klemen Klemen (album *Trnow Stajl*), pridružili pa so se mu tudi avtorji Gottschee Project, Plan B, Knez Stipe, Radyoyo feat Jose, T-Set, Anonimni, Pižama, Bronxtarz idr. Leta 2001 je pri založbi Menart izšel prvenec velenjskega raperja Boštjana Čukurja (6Pack Čukur) z naslovom *Ne se čudit*. Naslednje leto sta se v Ljubljani pojavila Kosta in Markof, ki sta izdala svoj »mali plošček« z naslovom *Rihlah EP*,²⁰ tj. ulični album, ki je postavil nove smernice v slovenski rap glasbi. V letu 2003 je z ulično poezijo začela ljubljanska raperka in pevka Polona Kumelj - Polly z albumom *Protiutrip*, kar štejemo za prvi slovenski ženski rap album. Leta 2004 se je mladina seznanila z glasbo Roka

²⁰ *Single* je CD z enim komadom, LP (angl. *long play*) je studijski album z nad deset komadov, EP (angl. *extended play*) vključuje več kot en komad, a manj kot deset komadov, zato je primeren za t. i. *underground* izdaje.

Terkaja - Trkaja, zmagovalca 2. *freestyle* prvenstva v klubu K4. Zmaga, ki si jo je delil z N'tokom, mu je omogočila snemanje prvenca *V času enga diha*, ki je izšel pri založbi RapNika. To je bila velika prelomnica v slovenski ulični poeziji, saj se je rap scena dokončno razdelila na *mainstream* in *underground*. V letih od 2008 do 2013 je prišlo do pravega razmaha ulične poezije. Avtorji postajajo vse bolj znani tudi širši publiki. Pojavlja se vse več zvrsti, močno pa je posegla v ta ljudski tip poezije tudi komercializacija. To je tudi razlog, da je nujno razdelati posamezne oblike ulične poezije, kar sem skušal doseči s sledečo poimenovalno tipologijo.

Poimenovalna tipologija ulične poezije

Ulične pesnike (raperje) lahko razdelimo v več vrst, in sicer po dveh merilih. Prva je razdelitev glede na pripovedno držo:

- a) *storyteller* (zgodbar): Atila, Nikolovski, Zlatko, Trkaj;
- b) *emo* (čustveni): Nekromant, Smayo;
- c) *freestyler* (prostostilnež): Trkaj, N'toko, MCCM, Pižama;
- č) *battler* (dvobojevalec): Emkej, Kurto aj, Kocka, Vauks;
- d) socialnokritični in družbeni: Kosta, Doša, Zlatko, Trkaj, Ghet, Mrigo;
- e) norčavi: PAT, Palijo;
- f) osebnoizpovedni: skoraj vsi;
- g) *entertainer* (zabavljajč): Kocka;
- h) šokantni: Psiho-brata, Manson's Angelz;
- i) lirični: Samo Boris, N'toko;
- j) *wannabe* (lažnivi kljukec): Challe Salle.

Druga razdelitev je delitev glede na lastno trženje:

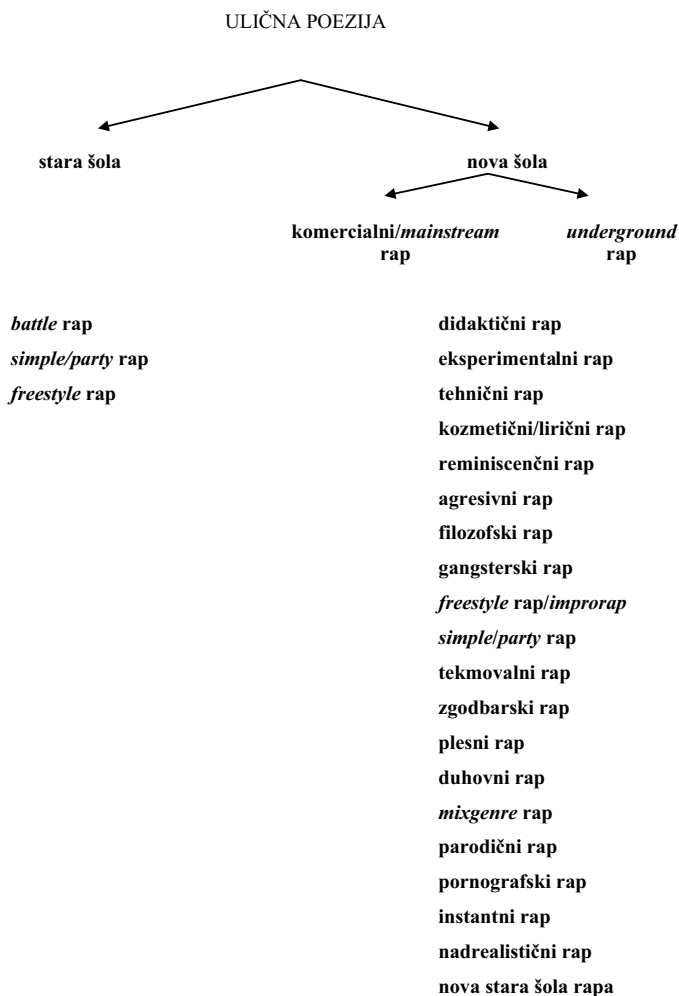
- a) *mainstream* – Zlatko, Trkaj;
- b) *underground* – Svenson, Locky, Mirko.

Ti dve delitvi bi lahko združili v eno samo, nekoliko abstraktnejšo tipologijo, kar bi prikazalo jedro ulične poezije in njene nadaljnje širitve.

Ulična poezija se najprej deli na dve šoli: staro (angl. *old school*) in novo (angl. *new school*).

1. **Stara šola** izhaja neposredno iz blokovskih zabav. Ima tipične glasbene podlage, ki so grajene na *disco* in *funk samplih* ter *scratchih*.²¹ K nam je prišla v 80. letih (Tomaž Domicelj, Neca Falk itd.), zlasti pa v 90. letih z »očetom« slovenske ulične poezije Ali-Enom. V okviru stare šole se pojavijo prve veje:

²¹ *Scratch* je rezultat *scratchinga*, kjer DJ s pomočjo gramofonov in gramofonskih plošč ustvarja nov zvok, in sicer tako, da plošče, ki ležijo na gramofonu, z roko pomika naprej in nazaj, pri čemer se posneti zvok lomi.



- a) *simple/party rap* (značilna je enostavnost besedila, saj je bila pomembna instrumentalna podlaga, ki je morala na poslušalce učinkovati pozitivno, da so se lahko zabavali dolgo v noč),
 - b) *freestyle rap* (na zabavah, kjer so DJ-ji vrteli instrumentalne podlage, so se kmalu pojavili kratki govorni vložki, in sicer kot prosti govor),
 - c) *battle rap* (namesto pouličnega streljanja so se pojavili besedni dvoboji).
2. **Nova šola** je, poleg ohranjenih starih, razvila še nove oblike tega glasbeno-besedilnega tipa poezije. Kmalu se pojavi delitev na *komercialni (mainstream)* in *underground rap*. Pri prvem je v ospredju trženje, ki prevladuje estetsko vrednost, pri drugem pa vztrajanje pri nizkoprorračunskem ustvarjanju, ki s temami, besedili in neobdelanimi zvoki na posnetkih ostaja zvesto tradiciji.

V nadaljevanju bom zaradi prostorske omejenosti ob posameznih kategorijah omenil le en primer, čeprav je bilo predstavnikov ob snovanju strukturnega sistema veliko. Sčasoma se znotraj prve in osnovne delitve pojavijo dodatne veje, pri čemer lahko govorimo o podzvrsteh ulične poezije. Razvije se dvajset podzvrsti:

1. **didaktični rap**, kjer avtor nastopi kot učitelj (Anonimni: *Pravila igre*);
2. **eksperimentalni rap**, kjer se avtor postavi v vlogo izumitelja nečesa novega, gre za eksperiment (Locky: *Daleč nad oblake* – v slovenski rap vpelje pevski zbor);
3. **tehnični rap**, kjer je pomembnejša tehnika rapanja kot besedilo. Včasih se zelo približa eksperimentalnemu rapu (Trkaj feat BMD, Atila, Pižama, Valterap, Klemen Klemen, Kosta, ICO, Samo Boris, Zlatko, Echobe, King, Ziebane, Sauce, Ballau: *1 mf 2*, kjer Ballau v svojem delu uporabi aliteracijo, in sicer na črko *b*, ki se ponavlja na začetku skoraj vsake besede).

Znotraj tehničnega rapa se oblikuje poseben tip, ki sem ga poimenoval *palimpsestni rap* (Mito: *Reper ata rata reper*, kjer je celotno besedilo zgrajeno tako, da se lahko verz z istim pomenom bere z leve proti desni ali obratno);

4. **kozmetični rap** – tako poimenovanje uporabljam, ker je besedilo po oblikovno-strukturno-pomenski plati bližje tradicionalni poeziji kot rapu (Locky, N'toko, Samo Boris);
5. **reminiscenčni rap** je podzvrst ulične poezije, v kateri se jasno kaže prepoznavnost kakšnega drugega dela (Klemen Klemen: *Zdravljica* – avtor se poigra s pesmijo Franceta Prešerna);
6. **agresivni rap** se deli še naprej na:
 - a) *diss* (Ali-En: *Jan Plestenjak diss*),
 - b) *beef* (Vauks feat Alyo: *T.N.T.*; Challe Salle, Adam Velić, DaKru, Shorti, Trkaj: *Kensl*),
 - c) *freestyle battle* se ponavadi izvaja na ulicah (*street battle*) in na posebej za to prirejenih dogodkih (prirejeni *battle*) (N'toko, Trkaj, Unknown),
 - č) *socialno-/družbenokritični rap* (Kosta: *Bagra*; Mirko: *Rdeči trak*, GokoDaMan: *Migi prastica*)²²,
 - d) *šokantni rap* nastane z namenom, da šokira na različne načine (Psiho-brata: *Jebemtidjeteimajku*);

²² GokoDaMan v tem primeru spada v poseben podtip družbenokritičnega rapa; kritizira sodobno *push-up* generacijo žensk, ki jim je več do denarja, ličil, avtomobilov kot do ljubezni, »naravne« lepote itd.

7. **filozofski rap** temelji na načelu »veliko govorenja, a malo povedanega«;
8. **gangsterski rap** – v dobesednem smislu obstaja predvsem v Ameriki in Nemčiji, pri nas se enači s t. i. wannabe rapom;
9. **freestyle rap**, ki je posebna oblika, vezana na improvizirani govor, zlahka bi ga poimenovali *improrap*²³ (Trkaj, Zlatko, N'toko, Pižama);
10. **simple/party rap** se pojavi kot ostanek stare šole (Kocka: *Od mraka do zore*);
11. **tekmovalni rap** se deli na:
 - a) *klasični freestyle battle*,
 - b) *tematski freestyle battle*, ki je posebna oblika dvoboja, kjer tekmovalca dobita vsak svoj seznam besed, ki jih morata v *freestylu* nujno uporabiti. Zmaga tisti, ki uporabi največ danih besed na najbolj kreativen način;
12. **zgodbarski rap** vsebuje naslednje tipe:
 - a) *pripovedni rap* je tip, ki pripoveduje o nekem dogodku, zgodbi (Klemen Klemen: *Trnow I/The Neralić story*). Znotraj tega se pojavi podtip čustveni rap (Nekromant & Smayo: *Brez mene ti bo lažje*; Smayo: *Pismo nikomur*),
 - b) *osebnoizpovedni rap* je tip, ki temelji na osebni izpovedovanju močnega čustvenega stanja, ki je imelo na avtorja močan vpliv (Doša: *Da te vrnem nazaj*),
 - c) *wannabe rap* je tisti del ulične poezije, ki je popolnoma zgrešil bistvo rapa. Gre predvsem za hvalisanje in pripovedovanje izmišljenih zgodb. Večkrat se kot sinonim pojavi *fejk rap*. To je ponarejeni ali imitacijski tip rapa, zgrajen na fikciji (Challe Salle: *To je to*);
13. **plesni rap** je namenjen plesu, ki se imenuje, tako kot kultura, hip-hop. Marsikdo, ki govori o rap komadih, na tej stopnji meša pojma *rap* in *hip-hop*. Plesni rap je rap glasba, ki je namenjena hip-hop plesu (Senidah, Nipke, Cazzafura, Zlatko feat Siddharta: *A maš tak flow*);
14. **duhovni rap** je podzvrst ulične poezije, ki je pri nas sorazmerno redka. Deli se glede na to, katera glasbena zvrst oziroma glasbeni žanr se poleg rapa še pojavlja v komadu. Na ta način dobimo:
 - a) *gospel rap*,
 - b) *blues rap* in
 - c) *jazz rap*.

²³ *Freestyle rap* oziroma *freestyle* je improvizirano rapanje brez vnaprej pripravljenega besedila. Lahko temelji na *a cappelli*, kjer je prisoten zgolj vokal brez glasbene spremljave, *beatboxu*, kjer nekdo s pomočjo organov proizvaja zvoke (predvsem basa, tj. nizkih tonov, in bobna) in melodijo, ali pa na klasičnem instrumentalnem *beatu* (podlagi).

Hkrati pa je poseben tip duhovnega rapa tudi

č) *verski/religijski rap* (Trkaj: *Oče Trkaj*);

15. **mixgenre rap** podobno kakor duhovni rap vsebuje različne glasbene žanre, le da je tukaj poudarek na komercialni plati, medtem ko je pri duhovnem rapu na duhovni. Z mešanjem *komercialnih* žanrov dobimo naslednje tipe:

- a) *poprap* (S.W.A.G.: *Naše sanje*),
- b) *rockrap* (Nude feat Nikolovski: *Kere hude bejbe*),
- c) *narodnozabavni rap* (Trkaj: *Janezek 2. del*);

16. **parodični rap**, kjer gre za parodijo na kakšno drugo delo ali na celotno glasbeno zvrst (Slon in Sadež: *Reper*), tip te oblike pa je t. i. norčavi rap. Ta postane zelo melodičen, hkrati pa izvajanje temelji na pretirani rabi zaporedno nizajočih se rim, t. i. multijev (PAT: *Ne da se mi*);

17. **pornografski rap** je že po definiciji²⁴ zelo ekspliciten, za svoj namen pa izrablja vulgarno ter opolzko besedje. Deli se na:

- a) *pornorap* – t. i. pravi pornografski rap, ki slika podoba odraslega moškega in ženske, kjer je vloga ženske velikokrat ponižujoča, če je avtor moški izvajalec, ali pa se ponižuje moškega, če je avtorica ženska. Ker gre pogosto za zvočni medij, se velikokrat pojavijo razni erotični zvoki, med drugimi tudi vzdihovanje (Porno King: *SLO Eminem*),
- b) *pornorap s kritiko* – tip pornografskega rapa, kjer avtor z obscenim besedjem in temo usmerja na pornografijo, vendar v besedilu izraža kritiko določene tematike (ironija, satira, konkretna kritika) (Ali-En: *Stremetzsky*),
- c) *avtopornorap* (ali *nase usmerjeni pornorap*) je tretji izmed tipov pornografskega rapa, avtor opisuje/popisuje samozadovoljevanje in občutke, dejanja, razloge za to itd. (Sammy: *Otrok pr0na*),
- č) *pedofilski rap* (ali *pedorap*) je najbolj kontroverzen tip pornografskega rapa, saj avtor preseže mejo etičnega in moralnega ter poseže na področje, ki ga obravnava kazensko pravo, tj. pedofilijo (Manson's Angelz: *Za ceno čokolade*);

18. **instantni rap** opredeljuje tisto podzvrst ulične poezije, kjer avtor ustvari komad po naročilu. Ne gre več za primarno funkcijo rapa, temveč teži k najvišji meri komercializacije. Znotraj te podzvrsti se oblikujeta dva tipa:

²⁴ Definicija pornografske poezije je, da opeva »užitke, ki sladijo ohranjevanje človeške vrste« (Dolgan in Hladnik 1990: 139) in spremlja »dejavnosti človeškega telesa; te veljajo za grde, a so nujne za njegov obstoj« (prav tam). Avtorja dodajata: »Od tod opevanje človeškega blata (dreka, sranja), vetrov (prdenja), popivanja, požeruštva (žretja) in povračanja ali bljuvanja (kozlanja), se pravi fizioloških funkcij, ki jih je mogoče stlačiti pod pojma (pretirana) poraba in izločanje; krona vsega je seveda spolnost. /.../ Dokler literaturo /op. v našem primeru rap/ zanima samo užitek, ki izvira iz teh aktov, nastaja čista pornografija« (prav tam).

- a) *reklamni rap*, ki se pojavlja v televizijskih in radijskih oglasih z namenom, da bi naredili izdelek zanimivejši za kupca. Oglaševalske agencije glasbeni žanr izkoristijo v prodajne namene (Zlatko: *Muzka vedno in povsod /reklama za Simobil Orto Muziq/*),
- b) *sestavljalni* ali *mozaični rap* – tip instantnega rapa, kjer avtor oblikuje svoj tekst s pomočjo predlog drugih oseb (Zlatko: *Več od lajfa*);²⁵

19. **nadrealistični rap**²⁶ je podzvrst ulične poezije, ki se je pri nas oblikovala šele v zadnjem času;

20. **nova stara šola** je tista podzvrst, ki se vrača k stari šoli na ravni glasbene podlage, njenih elementov, produkcije, zvoka itd. (Nemir & Ghet: *Old skul MC*).

Za tipski sistem²⁷ je značilno, da temelji na abstrakciji, saj meje med posameznimi tipi niso vedno razpoznavne. Velikokrat se različni tipi med seboj prepletajo in povezujejo, zato v okviru določanja tipov govorimo o t. i. tipskem sinkretizmu.²⁸ Tudi v zgoraj predstavljenih primerih večina komadov vsebuje več tipov, s tem da prevladuje eden. Raperji zelo radi govorijo tudi o t. i. metaforičnem rapu, ki pa ni nič drugega kot ena od zgornjih oblik z nekaj več metaforike.

Zaključek

Rap ima svoj prazvor pri afriških plemenih, medtem ko kasnejši vplivi prihajajo z Jamajke in Karibov. Sprva predvsem samo zelo ritmična oblika ljudske glasbe postane v drugi polovici dvajsetega stoletja povod za družbeni preporod, saj se v Ameriki zapostavljeni temnopolti s pomočjo rapa dvignejo na socialno-ekonomski lestvici. Rap je element kulture, ki jo imenujemo hip-hop. Ta je nastal, da bi se reševanje sporov premaknilo z ulic na oder oziroma v glasbo. Po približno dvajsetih letih *slogaštva* sta letnici 1994 in 1996, ko sta bili ubiti legendi rap glasbe, Tupac Amaru Shakur in Biggie, konec dvajsetega stoletja zaznamovali z oznako *tragično*

²⁵ V primeru Zlatkovega komada *Več od lajfa*, ki ga je posnel v sodelovanju s pevko Senidah, je šlo za projekt *Sveta vladar*, ki ga je podprla Nova KBM. V okviru tega je Zlatko »v Facebook aplikaciji Rimaj z Zlatkom /.../ dvakrat tedensko objavil novo izhodiščno rimo, ki so jo sodelujoči lahko nadgradili, nadaljevali ali razvili s svojimi besedami. V vsakem od skupno osmih krogov je Zlatko izbral po eno rimo, ki se mu je zdela najboljša, najzanimivejša in najizvirnejša« (Sveta vladar 2012). Zlatko je izbral prispevke, jih povezal s svojimi idejami in ustvaril nov »avtorski« komad.

²⁶ Kosta je leta 2013 objavil novico o projektu *Genijalni idiot*. Šlo naj bi za skupino internetnih *singlov* (*singel* zato, ker lahko vsak komad zase tvori zaključeno celoto), ki naj bi izhajali na njegovi uradni spletni strani in tako nadomestili izid fizičnega albuma. Odločil se je, da bo na splet postavil tudi brezplačne instrumentalne podlage in *a cappéle*, tako da bodo DJ-ji ter rap navdušenci lahko poustvarjali komade z lastnimi *remiksi*.

²⁷ Termin *tipski sistem* sem uporabil, ker gre za klasifikacijo tipov znotraj podzvrsti, ki so predstavljene tipološko. Na ta način je govor o sistemu znotraj sistema.

²⁸ Termin *tipski sinkretizem* sem izdelal na podlagi termina *žanrski sinkretizem*, ki ga Alojzija Zupan Sosič predstavlja v okviru obravnave sodobnega slovenskega romana, kjer termin pomeni »prepletenost več romanesknih žanrov v okviru enega romana« (Zupan Sosič 2001: 71).

desetletje. To pa je bil tudi čas, ko se je po skromnih poskusih belopoltih (npr. Robert Matthew Van Winkle aka Vanilla Ice) rap sceni priključil Eminem. Do danes se je v anglosaškem prostoru za rap oblikoval izraz *street poetry*, v prevodu *ulična poezija*. Da gre za povsem ustrezno rabo pridevniškega in samostalniškega dela, potrjuje dejstvo, da je že pred nastopom rapa obstajala t. i. protestna poezija, ki se je formirala predvsem v okviru rock in punk glasbe. V slovenskem prostoru je prihod ulične poezije, kot pravi Jizah, napovedal že pop. Kljub prizadevanjem nekaterih je pri nas ulična poezija dosegla pomembno mesto šele leta 1994 z »očetom« slovenske ulične poezije Ali-Enom. Njegov prvi samostojni album *Leva scena* znotraj raperskih krogov še danes velja za »klasiko«, kamor pa uvrščamo tudi šest let kasneje izdani prvenec Klemena *Trnow stajl*. V nadaljnjih letih je v *rap igro*, kakor nekateri imenujejo ukvarjanje in življenje z rap glasbo, pričelo vstopati vse več mladih, talentiranih avtorjev, rap pa se je razdelil na *komercialni/mainstream* in *underground* rap. Za najmlajši komercialni fenomen pri nas velja TriIIIple (Tadej Zbičajnik), ki je pri petnajstih letih postal znan z albumom *Vsaka pade* (Menart 2005). Prav zaradi popularizacije ulične poezije (spletni forumi, blogi, razne klepetalnice, dostopnost računalniške in studijske opreme itd.) je bilo nujno oblikovati sistematično klasifikacijo (slovenske) ulične poezije, kar sem skušal doseči s poimenovalno tipologijo. Najprej sem ulične pesnike vključil v dve razdelitvi. Prva temelji na pripovedni držji, druga pa na odnosu do lastnega trženja. Obe sem nato vključil v tipologijo, ki izhaja iz osnovne delitve ulične poezije na staro in novo šolo. Medtem ko stara šola ostane pri svojem osnovnem namenu, se nova šola dalje razdeli na *komercialno/mainstream* in *underground* ulično poezijo oziroma, kot navajam v tipologiji, rap. Znotraj teh dveh pa se v letih razvijejo različne podzvrsti, tipi, podtipi itd. Znanstveno raziskovanje ulične poezije se je šele začelo, zato ostaja mnogo odprtih vprašanj, na katera bo potrebno v prihodnosti še odgovoriti.

Vira

Godnjavec, Marko - Jizah, 2003: *Slovenski hip hop*: <<http://old.radiostudent.si/article.php?sid=1125&query=brnxtarz>>. (Dostop 31. 1. 2014.)

Sveta vladar: Kako je nastajal hit Več od lajfa: <http://www.svetavladar.si/rimaj_z_zlatkom/zlatko_vec_od_lajfa>. (Dostop 31. 1. 2014.)

Literatura

Bjelčević, Aleksander, 2004: Verz in kitica v popularni glasbi od srednjega veka do metala, punka in rapa. Stabej, Marko (ur.): *Moderno v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 124–150.

Bynoe, Yvonne, 2006: *Encyclopedia of rap and hip hop culture*. Westport: Greenwood Press.

Dolgan, Marjan, in Hladnik, Miran, 1990: *Fuk je Kranjcem v kratek čas: antologija slovenske pornografske poezije*. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, Knjižnica revolucionarne teorije.

Kusterle, Jernej, 2013: *Strukturalna poetika ulične poezije. Diplomsko delo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko.

Novak, Boris A., 1991: *Oblike sveta*. Ljubljana: Založba Mladika.

Paternu, Boris, 1977: *France Prešeren in njegovo pesniško delo 2*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Zupan Sosič, Alojzija, 2001: Poti k romanu; Žanrski sinkretizem najnovejšega slovenskega romana. *Primerjalna književnost* 24/1. 71–81.